

lövegek előállításának fontosságáról. Kiemelt jelentősége volt e szempontból az új Uchatius-féle ágyú 1875. október 6-án, Bécsújhegyen, az osztrák Birodalmi Tanács képviselői és a Monarchia főbb katonai vezetői, majd 1875. november 18-án Ferenc József és kísérete előtt történt ünnepélyes bemutatásának. A lövéspróbák során Uchatius lövege jobbnak bizonyult a Krupp-ágyúnál. Ennek következtében 1877 folyamán az osztrák-magyar tábori tüzérséget az 1875 M 8 cm-es és 9 cm-es új acélbronz ágyúkkal fegyverezték át.

Részletes leírást kapunk arról, hogy Bosznia és Hercegovina 1878-as okkupációja során milyen meglepően jó eredménnyel került sor az új Uchatius-féle tábori és hegyi ágyúk bevetésére harctéri körülmények között.

Önálló fejezet tárgyalja Uchatius emberi tulajdonságait. Fény derül a tábornok költői hajlamaira: verses formájú rejtvényeket írt környezete – s talán önmaga – szórakoztatására. Részleteket tudhatunk meg a szerző által korábban nem említett, kisebb találmányairól is: vízibiklit szerkesztett, kézfegyverekből, víz alatt leadott lövéssel kísérletezett, foglalkoztatta az automobil létrehozása is. Neuhold szót ejt természetszeretetről és utazásairól, megtudhatjuk, hogy az úri passzióknak is hódolt, hiszen szenvedélyes vadász és halász volt. Családjának, feleségének és gyermekeinek sorsát is külön fejezet tárja az olvasó elé. A következő témaegység azt taglalja, hogyan jelent meg az altábornagy a különböző korabeli újságok illetőleg vicclapok karikatúráin.

A Monarchia legfontosabb, tüzérségi lövegek előállító üze, a bécsi Arzenál (ma az Osztrák Hadimúzeum található a falai között) parancsnokaként 1881. június 4-én elkövetett

öngyilkosságának okairól és körülményeiről is részletesen ír a szerző. Kiderül, hogy rosszakarói hol nyíltan, hol burkoltan csipkedték az idős és munkában megfáradt feltalálót, s amikor egyik előjárója nyilvánosan becülte le találmányainak és kipróbálás alatt álló új lövegeinek értékét, annyira kétségbeesett, hogy golyóval vetett véget életének.

Az utolsó fejezetből megtudhatjuk, hogy az Uchatius által kifejlesztett acélbronz lövegek még az első világháborúban is szerephez jutottak. Az osztrák-magyar hadvezetés az akkor már igencsak elavultnak számító tábori ágyúkból, kényszerűségből, felállított néhány üteget, és főként védelmi hadműveletek során be is vetették azokat a különböző hadszíntereken, azonban kis lőtávolságuk és nem utolsósorban a hozzáértő kiszolgáló legénység hiánya miatt már vehették fel a versenyt az ellenseg modern tüzérségi eszközeivel.

Összegzőként elmondhatjuk, hogy részletes, megfelelően illusztrált és jól használható életrajz született, amelyet minden bizonnyal haszonnal forgathat bárki, aki a Habsburg Birodalom hadseregének XIX. századi történetéről és kiemelkedő alakjairól, a korszak haditechnikai újításairól, nem utolsósorban az acélbronz történetéről többet kíván tudni.

A mű technikatörténeti szempontból is érdekes és hiánypótló olvasmány, mindemellett bepillantást enged a császári (és) királyi hadsereg belső életébe és döntéshozatali mechanizmusába. Csak remélhetjük, hogy a közeljövőben, a szakma régi adósságát törlesztve, magyar hadtörténészek által írt osztrák-magyar tábornoki életrajzok is napvilágot látnak majd.

Balla Tibor

UNGVÁRY KRISZTIÁN

A MAGYAR HONVÉDSÉG A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN

(Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 604 o.)

2004 karácsonyára jelent meg Ungváry Krisztián legújabb monográfiája, amelyben nem kisebb feladatra vállalkozott, mint a magyar honvédség második világháborús szerepvállalásának átfogó és részletes bemutatá-

sára. A rendszerváltást követően több, a témával foglalkozó könyv is napvilágot látott, ezek közül megemlíthetjük a Ravasz István által szerkesztett Magyarország a második világháborúban című lexikont, a szintén általa

írt A magyar királyi honvédség a XX. századi világháborúban 1914–1945 című munkát, amely, miként Szabó Péter – Számvéber Norbert kétkötetes, A keleti hadszíntér és Magyarország című monográfiája, adatgazdag és a legújabb kutatásokat tartalmazza, de mivel a nagyközönség számára készültek, hiányoznak belőlük a hivatkozások. Egyszerre törekedett népszerűsítésre és a legújabb eredmények bemutatására Gosztonyi Péter A magyar honvédség a második világháborúban című művében, azonban e könyv nagy hiányossága, hogy a rendszerváltozás előtti íródott, így az emigráns szerző nem férhetett hozzá a magyar levéltárak anyagaihoz.

Ungváry Krisztián monográfiája – nem titkoltan – nagy sikert aratott Budapest ostroma című könyve erényeinek megtartására törekedett. Ez egyszerre jelenti az olvasmányos, a szélesebb olvasórétegek számára is érthető és emészthető stílust, és a szakmai közönség számára igen jól használható bőséges jegyzet-állományt, térképeket és táblázatokat, valamint a legújabb kutatási eredmények bemutatását – az eseményektől való megfelelő távol-ságtartással.

Az első rész Katonapolitika címmel első-sorban a magyar honvédség háború előtti állapotát ill. a Gyorshadtest és a Kárpát-csoport harcait tárgyalja 25 oldalon. Mivel a szerző Magyarország Szovjetunió elleni, elsiertet, a németek által nem követelt hadba lépésével kezdte a katonai cselekmények tárgyalását, a korábbi revíziók és a Jugoszlávia elleni hadjárat ismertetése elmaradt, pedig ezen események rengeteg tanulsággal jártak a hadvezetés számára, így talán érdemes lett volna néhány oldalt rászánni a bemutatásukra.

A páratlan erőfeszítéssel beindított magyar harcokcsiggyártás méltatásánál némi pontosítás szükséges. A szerző a következőket írja a 16. oldalon: „A honvédségi vezetés ... a Magyarországon gyártott Toldi, illetve Turán könnyű -, illetve közepes harcokcsikat rendszeresítette. Utóbbi fegyverek 1940-ben még nem számítottak elavultnak... Ahhoz képest, hogy sem Románia, sem Jugoszlávia nem rendelkezett saját harcokcsiggyártó kapacitással..., a magyar fegyverzet színvonaláról megállapíthatjuk, hogy a háború elején nem minősíthető elavultnak.” Érdemes itt tisztázni, hogy a Turán könnyű (magyar viszonylatban közepes) harcokcsi már csak azért sem lehetett 1940-ben elavult, mivel abban az évben még

csak a tervezőosztalon létezett, az első példány 1941 júliusában készült el, és újabb egy év telt el a sorozatgyártás és a Turán közepes (magyar viszonylatban nehéz) harcokcsi gyártásának beindításáig. Így mire bevetésre került, e típus már teljesen elavultnak számított.

A Kárpát-csoport és a Gyorshadtest harcainak ismertetésekor jó példáját láthatjuk a szerző tárgyilagosságának: bár nem marad el a híres lovasroham bemutatása – a jól ismert német memoár segítségével –, de rögtön követi egy korabeli és kijózanító magyar helyzetértékelés.

A következő rész a Megszállás a Szovjetunióban és Lengyelországban 1941–1944 címet viseli. Véleményem szerint ez a legjobb, az ok-okozati összefüggéseket, kényszerhelyzeteket, kényszerpályákat feltáró magyar nyelvű összefoglaló a német megszállás anatómiájáról. A szerző megfelelő objektivitással, kendőzetlenül mutatja be mindkét oldal – köztük a magyar honvédség – sokszor barbár tetteit. Ugyanakkor a könyv – mellékletek nélküli – 480 oldalához, illetve a magyar megszálló alakulatok tevékenységét bemutató részek valamivel több, mint 50 oldalához képest kissé sok, a könyv szerkezetéből némileg kilógó az a csaknem 80 oldal, amelyben – mintegy külön tanulmányként – szinte kizárólag a németek viselt dolgairól olvashatunk.

Ezután a már említett, A magyar megszálló alakulatok tevékenysége a Szovjetunióban 1941–1942 című fejezetben részletes képet kaphatunk a Nyugati – és a Keleti Megszálló Csoportba szerveződött magyar megszálló csapatok akcióiról. A feladatra kiképzetlen, rosszul felszerelt, többnyire motiválatlan nemzeti-ségiekből álló alakulatok olyan viszonyok közé kerültek, amelyek a legrosszabbat hozták ki az egyes emberekből.

A hiányos ellátást kapó, a németekkel szembeni kisebbségi érzés miatt állandó bizonyítási vágytól fűtött, és ezért magukat és csapataikat rendszeresen erejüket meghaladó vállalkozásokra felajánló tisztek vezetése alatt küzdő egységek gyakori túlkapasáikkal, még a német felettes szervek rosszállását is kiváltó megtorlásaikkal, a magyar hadtörténet egyik legsötétebb periódusának képviselői. Ugyanakkor, miként a szerző is rámutat, semmiben sem különböztek a hasonló feladatot ellátó szlovák, román vagy német megszállóktól, illetve a velük szemben álló, esetleg velük kollaboráló különféle fegyveres csoportoktól.

Két szörnyű diktatúra és ideológia által gerjesztett erőszakhullám foglyaiként, a hazai vezetés által magukra hagyott, állandó fenyegetettségben és nélkülözésben élő magyar csapatoknál szinte törvényszerű volt az elvadás és a kegyetlenkedés. Hasonló bánásmód figyelhető meg a zsidó munkaszolgálatosokkal és a zsidó polgári lakossággal szemben is, amelyet a tisztikar számos tagjának az anti-szemitizmusa is gerjesztett.

A talán legtöbbet kutatott témára épül A 2. hadsereg harcai és a honvédség egyéb alkalmazása című rész. Napjaink kutatói bátran támaszkodhatnak Szabó Péter Don-kanyar című művére, miként azt a szerző is teszi, helyenként kiigazítva a fent említett mű adatait. Annak ellenére, hogy már számtalan munka tárgyalta ezeket az eseményeket, a szerző képes volt modern szemléletű, térképekkel és táblázatokkal gazdagon ellátott, újszerű összefoglalót írni. Sorra cáfolja a még mindig felfelbukkanó tévképzeteket, mint a meghalni küldött, rosszul felszerelt, nincstelenekből álló, kétezredes hadosztályai miatt a németekénél eleve gyengébb harcértékű hadsereg képét, és részletesen ismerteti a harcokat és az összeomlás okait. Mindehhez számos korabeli visszaemlékezésből vett idézet is párosul, melyek segítik az olvasót, hogy a száraz tények mögött bepillantást nyerjen az eseményeket átélő emberek küzdelmeibe, valamint egy kitűnő elemzés a főtisztekről, elsősorban Jány Gusztávról, és vezérkari főnökekről, Kovács Gyuláról. Itt kapott helyet a megszálló csapatok további sorsát ismertető írás is.

A Magyarország megszállása című rövid fejezetben szerepel a Magyarország felett zajló légi háború ismertetése is, alig több mint 5 oldalon. Sajnos, a magyar légierő második világháborús szerepéről nem sokat tudhatunk meg, pedig a földi harcok – így a magyar honvédség alakulatainak – támogatásában fontos szerepet játszottak. Visszatérve az előző részhez, azt, hogy a 2. magyar hadsereg kötelékében a 2. repülődandár is a frontra került, csak a fejezethez csatolt térképekből tudhatjuk meg, a szövegben csak a Horthy István halála kapcsán írt két rövid mondat vezetheti rá az olvasót, hogy magyar pilóták is küzdöttek ott, bár egy helyen – tévesen – említi az 1. repülődandárt, mint a hadsereg alakulatát. A Szovjetunió elleni hadba lépést követő magyar légi hadműveletekről azonban szó sem esik. Egyébként is az az általános kép rajzolódik ki, hogy

a körülrárt Budapest védőinek ellátásán és az angolszász légierő elleni harcra kívül a keleti front vizsgált térségeiben a légierők semmilyen komoly szerepet nem játszottak, mintha nem is léteztek volna. Kivételt csak az ejtőernyős alakulatok jelentenek, azok viszont az alakulatindexből hiányoznak.

Az 1. magyar hadsereg harcai című részben részletes és teljes képet kaphatunk a Kárpátok előterében, illetve magában a hegységben folytatott harcokról. Különösen hiánypótló a hadsereg őszi harcait bemutató rész, hiszen erről ilyen részletes összefoglalás még nem született. Ugyanakkor néhány helyen kiigazítása szorulnak a közölt adatok. A 254-255. oldalon szereplő 16. táblázat, amely „Az 1. hadsereg seregtesteinek fegyverzetállománya 1944. április 17-én és június 1-én” címet viseli, számos elírást és téves adatot tartalmaz. Csak egy példa az elírásokra: ha a négy gyaloghadosztály kivonuló kellálladéka egyenként 24 db 21 cm-esig terjedő löveg, és ehhez jön a többi seregtest és a hadseregközvetlen 48 db-os kellálladéka, akkor hogy lehet az összesített kellálladék 72 darab? Sajnos, a különböző tüzérségi eszközökre vonatkozó hét oszlopból csak háromnál egyeznek a számok, de közülük az egyiknél nyilvánvalóan téves az az adat, hogy a 2. páncélos hadosztály kivonuló kellálladéka a 10,5 cm-esig terjedő lövegekből 0(!), mivel a helyes szám 24 db 10,5-cm-es gépvontatású „Göring” könnyű tarrack volna. Szintén erre az egységre vonatkozóan, a táblázatban szereplő 38 harcokcsival szemben a kivonuló két páncélos zászlóalj kellálladéka – miként a szövegben helyesen olvasható – 111 harcokcsi volt.

A 2. páncélos hadosztálynál maradva, a jegyzeteket tekintve meglepő, hogy a szerző nem használta fel a hadosztály „Összefoglaló jelentések a 2. páncélos hadosztály Nadworna–Tlumaczyk–Slobodka Lesna-i harcairól. 1944. IV.13 – V.14.” (HL VKF 634/hdm. csf-1944) című, igen részletes és bőséges anyagát, amely segítségével pontosítani lehetett volna az április-májusi események leírását, illetve néhány, a hadosztályt is érintő adatot.

Arról is szólni kell, hogy az 1. hadsereg részletesen és jól megírt áprilisi támadó hadműveleteinek bemutatásakor – miközben a szerző külön beszámol az egyes seregtestekről – csak a május 4-i támadás kapcsán említi először és utoljára egy rövid mondatban a 24. gyaloghadosztályt, holott egyes egységei már

április 23-tól, a hadosztály pedig április 25-től a támadás fővonalában harcoltak, igen nagy veszteségekkel. A júliusi visszavonulás során Székely Ákos vezérkari százados hőstette valószínűleg nem 26-án, hanem egy nappal később, július 27-én, a Lukwa egyik hídjánál történetelt, hiszen 26. éjjelen még a Rosulán folyó harcokat irányította.

Messze a leghosszabb a Magyarországi hadműveletek 1944 szeptembere és 1945 áprilisa között című rész. Sajnos itt szembesülünk leginkább azzal a szomorú ténnyel, hogy a magyar katonai iratok döntő többsége elveszett. Az október 15-ig terjedő szakasz eseményei még többnyire rekonstruálhatóak, így olvashatunk a 2. és a 3. hadsereg harcairól, de ezután a helyzet gyökeres fordulatot vesz. A nyilas hatalomátvétel után a magyar seregek többségét feldarabolták, és közvetlen német irányítás alatt vetették be őket. Ettől kezdve nagyon nehéz nyomon követni a sorsukat, hiszen sokszor maguk a németek is „elfeledtek” az alájuk rendelt magyar csapatokról. Hiába támasztja alá a szerző adatokkal, hogy milyen fontos szerepet játszottak a front egyben tartásában a magyar alakulatok, különösen a tüzésre, még 1945-ben is, a budapesti és a dunántúli harcok ismertetésekor sokszor az az érzésünk, hogy kitűnően megírt német–szovjet hadtörténelmet olvasunk, a könyv egészéhez képest kissé hosszán, mintegy 100 oldalnyi terjedelemben. A második világháború egyik fő hadszínterévé vált magyar területeken az egyre gyengébb harcértékű, kisebb egységekben, német alárendeltségben küzdő honvédek a könyv lapjain – itt és a következő. A szovjet ellentámadás: A Bécs és Pozsony elleni hadműveletek című rövid részben – csak statisztaként tűnnek fel egy-egy mondat, rövid idézet erejéig.

Az epilógusban meglehetősen rövid leírást olvashatunk a honvédség háború végi állapotáról és összegzést az embervesztésegekről.

Külön kell szólni a mű végén található, a Magyar Királyi Honvédség alakulatait 1944–1945 között bemutató részből, amely annak fényében, hogy a magyar levéltári anyag döntő többsége elpusztult, hatalmas vállalkozás. A hadosztályok és gyalogezredek után az egyes fegyvernemek, különféle harccsoportok is bemutatásra kerülnek, és itt olvashatunk a magyar csapatok háború utáni sorsáról is.

A közepes méretű, keményfedelű, kitűnő minőségű papírra nyomott könyv számtalan

mellékletet tartalmaz. Mintegy tíz oldalt tesz ki a forrásjegyzék, amelyből kiderül, hogy az író elsősorban magyar és német nyelvű munkákat használt, a források közül a Hadtörténelmi Levéltár mellett a berlini Bundesarchiv és a freiburgi Bundesarchiv-Militärarchiv anyagaina támaszkodott. Sajnos, az orosz források száma elenyésző.

Külön kiemelendő a csaknem 50 oldalas jegyzetállomány, a 45 táblázat és 34 térkép, bár utóbbiakhoz jó lett volna jegyzéket is mellékelni. Negatív példaként a már tárgyalt 16. táblázat mellett, a 210–211. oldalon szereplő térkép említhető, melynek adatai teljes elmentmondásban vannak a megfelelő fejezetben leírtakkal. A könyvet név- és helynévmutató zárja. Mindezek mellett jelentős számú fényképet is találhatunk a műben, bár a válogatás, illetve a képek elhelyezésének szempontjai nem teljesen érthetőek. Talán jó lett volna egy-egy fotót beválogatni olyan, a magyar honvédség által használt harcjárművekről, mint az Ansaldo, a Csaba, a Zrínyi, vagy éppen a Botond terepjáró gépkocsi. A fotók elhelyezésekor pedig leginkább az volt a meglepő, hogy a magyar páncélosokról készült képek döntően a megszállásról és megszálló alakulatokról szóló részekben kerültek elhelyezésre. Pozitívuma a válogatásnak, hogy számos felvételt láthatunk a háború mindennapjairól, az egyszerű emberek sorsáról.

Összességében időtálló, minden, a témában kutató, vagy egyszerűen csak érdeklődő olvasónak bátran ajánlható könyv született. Külön kiemelendők a megszállásról és az 1. és 2. magyar hadsereg harcairól szóló fejezetek, melyek minden bizonnyal az e témákban hazánkban megjelent legjobb összefoglalások.

A szerző németországi levéltári kutatásainak köszönhetően számos, eddig ismeretlen, elsősorban magyar vonatkozású adattal találkozhatunk a könyv lapjain.

Kitűnő stílusban, gyakran az egyszerű bakák és civilek szemszögéből, de a tágabb összefüggéseket sem elhanyagolva, objektívan, már-már szentvélenül ábrázolja a gyakran megdöbbentő, olykor gyomorforgató eseményeket. Áttekinthető, a széles olvasóközönség számára is követhető, igazi alaplumével gazdagodott a magyar történetírás, olyan szintézissel, amely jó ideig megkerülhetetlen lesz a második világháború magyar vonatkozású eseményei iránt érdeklődők számára.

Galló Krisztián